

**„Času je málo, voda stúpa.“ Minulosť, prítomnosť a budúcnosť
pri tvorbe naratívu hnutia Fridays for Future
na príklade transparentov**

Eva Šipöczová

DOI: 10.21104/CL.2022.2.02

“Time is short and the water is rising”. The past, the present and the future as a part of the narrative of the Fridays for Future movement (in the case of banners)

Abstract

Protests by the Fridays for Future movement occupied squares and streets of countries all over the world in 2019. Thanks to their popularity, they successfully brought the topic of climate change to the attention of the mass media, politics and the public.

This case study is focused on the process of creating the movement’s narrative. It is based on a qualitative content analysis of inscriptions and pictures on banners that were part of the demonstrations in Brno, Bratislava and Vienna. At the centre of analysis are the past, the present and the future as important motifs of the narrative. The main question of the case study is how the demonstrators interpret, reinterpret and make constructions of these time perspectives from their specific social position, and how this interpretation is becoming a part of the narrative of the movement. The second focus of the paper is on the influence of the narrative on climate change in co-creating generation identity.

Key words

Fridays for Future, banners, narrative, collective memory, future, climate crisis

Acknowledgment

Štúdiá bola spracovaná s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., RVO:68378076.

Contact

PhDr. Eva Šipöczová, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., detašované pracovisko Brno, Veveří 97, 602 00 Brno, Czech Republic; e-mail: sipoczova@eu.cas.cz.

ORCID iD: 0000-0003-2719-8312

Jak citovat / How to cite

Šipöczová, Eva. 2022. „Času je málo, voda stúpa.“ Minulosť, prítomnosť a budúcnosť pri tvorbe naratívu hnutia Fridays for Future na príklade transparentov. *Český lid* 109: 169–193. <https://doi.org/10.21104/CL.2022.2.02>

Úvod

Globálne hnutie *Fridays for Future* (Piatky za budúcnosť, ďalej FFF) inšpirované individuálnym protestom švédskej stredoškolskej študentky Greta Thunberg v roku 2018 zaplavilo námestia a ulice naprieč svetom demonštrujúcimi davmi študentiek a študentov.¹ Hnutie vyvolalo silnú mediálnu a celospoločenskú odozvu, ktorá v doterajšej histórii environmentálnych hnutí nemá obdoby. Cieľom tohto textu nie je vysvetliť dôvody úspešnosti FFF, ale upriamiť pozornosť na jeden zo spôsobov tvorby jeho naratívu. Sú ním nápisy a heslá na transparentoch, ktoré slúžili na vyjadrenie názorov, postojov, hodnôt, emócií a riešení. Vďaka svojej prítomnosti vo verejnom, mediálnom i online priestore mali potenciál prispieť k tvorbe naratívu hnutia smerom do vnútra, a zároveň k tvorbe obrazu, ktorý si o FFF vytvárala široká verejnosť. Ako centrálny motív, ktorý pri tvorbe naratívu sledujem, je časová rovina minulosť – prítomnosť – budúcnosť. Pretože práve čas vnímajú aktivisti a aktivistky FFF i účastníci demonštrácií ako to, čoho už nie je nazvyš.

Táto prípadová štúdia prináša kvalitatívnu obsahovú analýzu hesiel a nápisov na transparentoch počas vybraných demonštrácií FFF v Českej a Slovenskej republike a v Rakúsku. Jej cieľom je z folkloristickej perspektívy ukázať, ako účastníci a účastníčky demonštrácií na základe vedomostí o klimatickej kríze a reflexie vlastnej sociálnej pozície preberali a spolu-vytvárali naratív hnutia, ako boli v tomto naratíve konštruované predstavy o vzťahu minulosť – prítomnosť – budúcnosť a ako sa časovosť odráža v potenciálnom generačnom naratíve.²

Minulosť, prítomnosť a budúcnosť ako objekt folkloristického bádania a socio-kultúrna kategória

Folkloristika ako vedná disciplína sa od svojho vzniku upriamovala na výskum folklórnych prejavov prenášaných primárne ústne a chápaných ako tradičných, ľudových, a teda implicitne či explicitne situovaných do minulosti. Od druhej polovice 20. storočia sa začala venovať aj súdobému rozprávaniu. Zároveň sa postupne rozširoval záujem o tradičné slovesné žánre ako špecifický historický prameň (Klímová 1978; Sirovátka 2002). Nové perspektívy poskytol rozvoj interdisciplinárnych *memory studies*, kto-

1 Všetky dokumentované protesty sa konali v roku 2019. Z dôvodu odľahčiť text neuvádzam rok pri citácii dokumentovaných transparentov.

2 Hnutie FFF je stále aktívne, preto v texte využívam prítomný čas. Minulý používam v prípadoch, keď sa text vzťahuje k demonštráciám, na ktorých som sa ako výskumníčka zúčastnila.

ry sa do českého a slovenského vedeckého prostredia dostával postupne od roku 1989 a neobišiel ani folkloristiku (Hlôšková 2008; Kiliánová 1996). Je možné, aby sa na začiatku 20. rokov nového tisícročia začala folkloristika venovať výskumu budúcnosti? Môže folkloristika na základe výskumu slovesného materiálu prispieť k poznaniu, ako rôzne skupiny spoločnosti konštruujú svoju víziu budúcnosti? Aspekt budúcnosti je nepriamo vo folkloristike, etnológii, kultúrnej a sociálnej antropológii skúmaný dlhodobo. Mnohé náboženské a magické predstavy, zvyky, rituály a praktiky mali zabezpečiť práve dobrú budúcnosť (Persoon – van Est 2000: 12) – bohatú úrodu, úspech v láske, odvrátiť nešťastie, zabezpečiť plodnosť. Spoločnosti naprieč svetom a časom zároveň v pranostikách reflektovali i dopady klímy, podnebia a počasia na život a hospodársky cyklus.

Pri pohľade do príbuzných vied zistíme, že výskum budúcnosti ako samostatnej kategórie sa začal výraznejšie rozvíjať v 90. rokoch minulého storočia (Pels 2015: 781; Salazar – Pink – Irving – Sjöberg 2017: [19–20]). Súvisel s výskumom postmodernej spoločnosti, v ktorej sa napriek očakávaniam nenaplnili vízie moderny. Záujem o budúcnosť z antropologickej pozície zažil svoj boom v prvom desaťročí 21. storočia a bol podnikateľský bojom proti terorizmu, ekonomickou krízou, ekologickými prognózami či postkoloniálnym diskurzom (Bryant – Knight 2019: 9; Pels 2015: 782). Najbadateľnejší je v subdisciplíne aplikovanej antropológii, ktorá v spolupráci s rôznymi inštitúciami hľadá riešenia pre lepšie fungovanie spoločnosti (napríklad urbánne a mestské plánovanie). Tému budúcnosti z pozície spoločenských vied opäť otvárajú aktuálne celospoločenské a globálne krízy, ktoré majú dopad na makro- i mikro-úrovne spoločností (napr. pandémie COVID-19). Ťažko odhadnuteľná budúcnosť sa bude odohrávať súbežne so stále zreteľnejšími dôsledkami klimatickej krízy (viď závery 5. správy Medzinárodného panelu o zmene klímy, ďalej len 5. správa IPCC).

Slovesná folkloristika ako disciplína disponuje teoretickými i metodologickými nástrojmi na výskum formovania naratívu spojeného s problémom klimatických zmien, ktorý je konštruovaný aj na neformálnej úrovni.³

Analyzovaný materiál – heslá a nápisy – sa pohybuje na hranici dejovosti. Oproti iným slovesným žánrom sami osebe málokedy obsahujú dej, a preto je možné ich vnímať ako príbuzné s parémiami. Napriek tomu je v predkladanej analýze hľadaný „príbeh“. Na nápisy a heslá je nahliadané ako na súbor, ktorého jednotlivé časti sami osebe nemusia byť postavené na dejovosti, no spoločne naratív vytvárajú. Pojem naratív je chápaný z perspektívy naratívnej semiológie ako príbeh pozostávajúci zo sledu

3 Slovesnosti spojenej s témou klimatických zmien sa venovali v jednej zo svojich prípadových štúdií aj environmentálni vedci Dennis Bray a Grit Martinez (2014).

udalostí, ktoré sú vzájomne kauzálne prepojené, ktorý sa odohráva v čase, v priestore a v konkrétnom kontexte, má svojich aktérov a obsahuje morálne poučenie (Bochner – Riggs 2014: 202). Naratív zohráva v prípade protestných hnutí dôležitý element. Slúži ako ústredný motív, ktorý mobilizuje dav, popisuje konflikt, podmieňuje podobu aktivít a udržuje dynamiku hnutia, podieľa sa na tvorbe identity demonštrujúcich a na pocite spolupatričnosti (Gadiner – Smith Ochoa – Yildiz 2019: 90–91; Saltzman 2012: 20–21; Santino 2009: 13). Naratív je v rámci špecifickej performatívnej aktivity – protestu – prítomný a deklarovaný rôznymi spôsobmi. Transparent ako textovo-vizuálny výtvar amatérskeho charakteru komunikuje naratív (Sirovátka 1991: 6–7) smerom do hnutia, oslovuje potencionálnych sympatizantov a sympatizantky, náhodne prihliadajúcich protestu, médiá, ktoré sprostredkovávajú tému širokej verejnosti i autoritám (Hymes 2016 [1975]: 79–141; Peteet 1996: 139–159).

Na prvý pohľad sa môže zdať, že naratív FFF smeruje primárne do budúcnosti. Jeho súčasťou je však i interpretácia minulosti a reflektovanie prítomnosti. Tak ako pamäťové štúdiá upozorňujú na fakt, že o minulosti rozprávame z pozície prítomnosti, to isté platí i pre konštruovanie vízií o budúcnosti (Wallman 1992: 2). Zároveň to, ako vnímame svoju budúcnosť, podmieňuje spôsob, akým žijeme svoju prítomnosť (Appadurai 2013) a poskytuje možnosť vnímať mnohovrstevnatosť času v prítomnosti, identifikovať rôzne možnosti konania, čo podmieňuje dynamiku činov (Bryant – Knight 2019: 15). Pierre Bourdieu v tomto kontexte hovorí o „tvŕčíc predpovedi, ktorá má vymezit stále otvorený smysl prítomnosti“ (Bourdieu 2010: 9).

Európa zničená druhou svetovou vojnou postavila naratív obnovy (a svojej budúcnosti) na princípoch osvietenectva a moderny, na vybudovaní novej a lepšej spoločnosti na základoch tej zničenej vojnou (Maslowski – Šubrt 2014: 76–77). Obsahoval až utopistické predstavy o pokroku, rozvoji, ekonomickom raste a vysokej kvalite života pre všetkých. Napriek tomu boli 60. a 70. roky spojené s kritikou osvietenectva (Eriksen 2020: 47) a spolu s nastupujúcou postmodernou filozofiou ukázali, že modernistické vízie sa nenaplnili a veľké naratívy o budúcnosti sa vytratili (Lyotard 1993: 29).

Mladá generácia, ktorá vyrastá v časoch ochudobnených o veľké naratívy, je zároveň konfrontovaná s dôsledkami klimatickej krízy, ktoré sú v mnohých častiach sveta badateľné už dnes (Ionesco – Mokhnacheva – Gemenne 2017: 2–3). O prognózach krízy sa hovorí už desaťročia, no až dnešná mladá generácia je ich dopadmi ohrozená vo významnej miere. Hnutie oslovuje primárne stredoškolské študentky a študentov, ktorí upozorňujú na svoju neistú budúcnosť opúšťaním školských lavíc a účasťou na demonštráciách,

čo môže významne prispieť k tvorbe generačnej identity mladých.⁴ Vidina neblahej budúcnosti je konštruovaná na základe vedeckých poznatkov, prognóz a záverov zosumarizovaných v 5. správe IPCC, ktorá sa pre FFF neformálne stala kľúčovým dokumentom (Hayward 2021). Ako uvidíme, naratív je tvorený aj vzťahovaním sa k minulosti – primárne k povojnovému obdobiu, ktoré je chápané ako príčina súčasného stavu i budúcich problémov.

Metodológia

Písané komunikáty (Petráňová 2009) predstavujú v našom prostredí okrajovú oblasť folkloristického výskumu.⁵ Pri výskume transparentov je v českom prostredí možné nadviazať na práce Oldřicha Sirovátka, Bohuslava Beneša a Václava Hrníčka, ktorí v porevolučnom období venovali viacero textov príbuznému typu materiálu – nápisom na stenách, ktoré sa vo verejnom priestore českých a slovenských miest objavili počas revolučného roku 1989. Vo svojich textoch títo folkloristi poskytli „obhajobu“ tohto druhu materiálu ako objektu folkloristického bádania (Beneš 1990; 2005; Beneš – Hrníčko 1993; Sirovátka 1991), a teda poskytli domáci teoreticko-metodologický základ výskumu aj príbuzných javov, akým sú transparenty.

K nápisom na transparentoch je v tejto štúdii pristupované ako k špecifickému textovo-vizuálnemu javu, ktorý má so slovesnosťou rovnaké znaky – spôsob vzniku, synkretický charakter, estetické úsilie, kolektívnosť, dialogickosť, variabilita, ústne šírenie a spojitosť s povedomím o minulosti (Beneš 1990: 73–76). Sirovátka upriamil pozornosť na komunikačnú a informačnú funkciu nápisov. Upozornil na to, že rovnako ako ľudová slovesnosť, i ony sa podieľajú na tvorbe svetonázoru a vedenia. Dialogickosť a komunikačnú funkciu vnímal ako tie, ktoré dávali javu kolektívny, spontánny, nadosobný a miestny charakter typický pre folklór (Sirovátka 1991: 6–7).

Českí bádatelia však venovali minimálnu pozornosť rovinám, na ktoré už v 60. rokoch upozorňoval Alan Dundes vo svojej štúdii o tzv. latrináliách. Sú nimi rovina kontextu (miesto, čas, dôvod vzniku), v ktorom sa

4 Do kategórie mladých (ang. *youth*) je podľa Organizácie spojených národov (OSN) radená veková kohorta 15–24-ročných. OSN upozorňuje na to, že táto veková skupina je v rôznych krajinách a spoločnostiach vymedzovaná inak na základe sociálnych a kultúrnych špecifik a je premenlivá. V niektorých krajinách dosahuje horná hranica 30–35 rokov. Viac: United Nations: 2013.

5 V dôsledku upriamania folkloristického bádania na prostredie internetu sa postupne rozvíja, napríklad v prípade výskumu internetových mémov, ktoré sú najčastejšie tvorené textovou a vizuálnou zložkou. Viď napr. Blank (2009), Shifman (2013), Miltner (2018).

nápisy objavujú, a otázky spojené s autorstvom (kto a prečo nápis vytvoril) (Dundes 1966).

Text (i obrazy) na transparentoch poskytuje pohľad na to, akým spôsobom anonymný dav reflektuje konkrétnu celospoločenskú tému z pozície zdola. Neposkytuje reflexiu problému vo svojej komplexnosti a zložitosti. Naopak, transparenty ukazujú tie časti, ktoré jednotlivci v dave identifikovali na základe vlastných vedomostí, názorov, hodnôt a emócií ako najzásadnejšie, alebo ako tie, ktoré najlepšie vyjadrujú ich potreby. Súbor transparentov z protestov FFF je možné preto chápať ako sondu do kolektívneho vnímania klimatickej krízy skupín zúčastnených na demonstráciách.

Pri analýze materiálu bola využitá kvalitatívna obsahová analýza, pričom interpretácia bola postavená na teoretických poznatkoch z folkloristiky zameranej na výskum súčasnej slovesnosti, antropológie budúcnosti a *memory studies*. Spracovaný materiál bol zozbieraný počas účasti na vybraných protestoch organizovaných miestnymi skupinami hnutia FFF v Brne (3x), Bratislave (2x) a vo Viedni (1x), ktoré sa konali v roku 2019. Výber miest bol urobený na základe praktických dôvodov (dostupnosť, časové možnosti). Zároveň Viedeň bola uprednostnená pred Prahou, aby bola vzorka obohatená o iný kultúrno-historický kontext (krajina bez skúsenosti s komunistickým režimom).

Autorov a autorky transparentov môžeme pre potreby tohto textu identifikovať ako aktívnych sympatizantov a sympatizantky hnutia FFF, aby sme ich odlišili od členov hnutia (organizátori a organizátorky) a pasívnych sympatizantov a sympatizantiek (stotožňujú sa s myšlienkami, ale protestov sa osobne nezúčastňujú).

V priebehu výskumu bolo zaznamenaných necelých 600 transparentov. Pri triedení nazbieraného materiálu do kategórií minulosť, prítomnosť a budúcnosť bola zohľadňovaná jednak jazyková rovina (využité budúceho, prítomného, minulého času sloviess), a zároveň významová. Dôvodom je, že mnohé z hesiel využívali prítomný čas, no ich obsah sa viac či menej vzťahoval na budúcnosť. Významnú úlohu pri vytváraní atmosféry a apelu zohrával rozkazovací spôsob, ktorým protestujúci vyzývali zodpovedných, ale i široké masy k činu. Apel sa vzťahoval na jednej strane na prítomnosť – aké kroky je potrebné podniknúť; i na budúcnosť – tak, aby bola žiteľná. Charakteristickou vlastnosťou hesiel a nápisov je ich stručnosť. Tá podnecuje imagináciu, poskytuje možnosť rôznej interpretácie, kreatívneho chápania.

Keďže hnutie má globálny charakter (do protestov sa v rokoch 2018–2021 zapojilo 218 krajín, viď *List of Countries*, www.fridaysforfuture.org), bola časť transparentov písaná anglicky a nie v národných jazykoch. Angličtina sa pod vplyvom internetu stáva globálnym komunikačným jazykom (Shifman

– Thelwall 2009: 2567–2576) a spolu s virtuálnym prostredím sa podieľa na šírení niektorých hesiel FFF a základného naratívu naprieč krajinami.

Napriek globálnosti hnutia i centrálneho motívu protestov som pri analýze obsahu transparentov reflektovala lokálne špecifiká, realie i historické skúsenosti jednotlivých krajín, v ktorých sa protesty konali. Tieto faktory sa podieľajú na podobe toho, cez aké témy je globálny naratív formulovaný na lokálnej úrovni (Eriksen 2020: 37–40).

Vzhľadom na veľkosť a charakter zdokumentovaného súboru som sa rozhodla vždy uviesť ilustračné príklady, ktoré najlepšie vystihujú rozmanitosť tém, pozícií a spôsobov formulácie názorov a vízií, ktoré sa podieľajú na konštruovaní vzťahu minulosť – prítomnosť – budúcnosť v naratíve FFF.

V rámci analýzy nebol priestor pre sledovanie genézy hesiel na pozadí histórie environmentálnych hnutí. FFF vo svojom chápaní sveta, ekologických, environmentálnych a klimatických problémov i budúcnosti planéty nadväzuje na environmentálne hnutia, ktoré sa začali výraznejšie formovať v 70. rokoch 20. storočia v Spojených štátoch amerických (Novák 2017) a postupne sa šírili do ďalších krajín.⁶ Je teda pravdepodobné, že i samotné slogany a heslá využívané na demonštráciách FFF môžu nadväzovať, obnovovať, či parafrázovať nápisy na transparentoch z predošlých období (viď nižšie príklad obnovenia hesla z roku 1989). Genéza hesiel predstavuje možnosť ďalšieho a hlbšieho výskumu.

Ako výskumníčka som vstupovala do terénu so sympatiami a podporou hnutia, bez aktívnej účasti na príprave protestov a bez pocitu príslušnosti ku generácii protestujúcich. Popri dokumentácii transparentov som sa zamerala i na ďalšie zložky protestu ako špecifického typu festivity, či performatívnej udalosti, no tým v tejto štúdii nie je venovaná pozornosť.

Minulosť

Nasledujúci text sa drží lineárneho vnímania času a kauzality javov, ktorá je ukotvená v nápisoch na transparentoch. Postupne bude venovaná pozornosť konštruovaniu obrazu minulosti, prítomnosti a budúcnosti v analyzovanom materiáli.

Dejiny, i tie prírodné, sme naučení chápať z perspektívy druhu *homo sapiens sapiens*, ktorý je referenčným bodom pre orientáciu v čase. Jeden z globálne rozšírených sloganov na protestoch FFF „prekračuje“ tento antropocénny pohľad a ironicky pripomína osud dinosaurov, ktorí, na rozdiel od nás, nemali možnosť ovplyvniť svoje vyhynutie. Heslo „*Aj dinosaury*

6 Ekologický aktivizmus v Českej a Slovenskej republike sa začal formovať v 80. rokoch. Viac Novák 2017.

*si myslieť, že majú čas*⁷ a jeho varianty boli zaznamenané na všetkých demonštráciách zahrnutých do výskumu a objavovali sa i na fotografiách z protestov z celého sveta.

Veľké dejiny ľudstva neboli v analyzovanom súbore zásadným zdrojom inšpirácie. Výnimkou sú dva transparenty vzťahujúce sa k novodobej histórii Českej a Slovenskej republiky. Oba využívali motív nežnej revolúcie. Prvý symbolicky stotožňoval význam revolúcie, ktorá priniesla koniec komunistického režimu, s demonštráciami FFF (*1989 za slobodu / 2019 za prírodu*)⁸. Druhý transparent prepájal dnešné dianie s rokom 1989 pomocou známeho novembrového hesla „*Kdo, kedyž ne my / Kdy, kedyž ne ted.*“⁹ Tento príklad ukazuje, že Petráňová, ktorá vo svojom kritickom texte venovanom prácam Sirovátku, Beneša a Hrníčka o nápisoach na stenách (Petráňová 2009: 425), sama podcenila proces folklorizácie a čas, ktorý vyžaduje. Ako ukázal môj výskum transparentov realizovaný v rokoch 2018–2019, časť hesiel z obdobia nežnej revolúcie ostala uchovaná v kolektívnej pamäti, prenáša sa medzigeneračne a je využívaná v nových kontextoch a variantoch na rôznych demonštráciách.

Do súvislosti s kolektívnou pamäťou môžeme dať aj využitie obsahov z vysokého umenia (*Malí sme štyri ročné obdobia*;¹⁰ obr. 2), ktoré sa viažu na kultúrne dejiny.

S tvorbou kolektívnej pamäti súviselo aj ojedinele zaznamenané volanie po tom, koho a čo si treba pamätať. V rámci výskumu bol zaznamenaný jeden transparent nesúci nápis *In memory of David Buckel*.¹¹ Pripomínal amerického aktivistu a právnika, ktorý sa v roku 2018 upálil v New Yorku, aby upozornil na dopady znečisťovania vzduchu spaľovaním fosílnych palív. Transparent sa podieľal na tvorbe obrazu hrdinu – mučeníka, ktorý sa sebaobetoval – čo je jav úzko súvisiaci s kolektívnou pamäťou a národnou identitou (Kubišová 2014). Podobne je možné interpretovať aj uvádzanie citátov od rôznych environmentálnych aktivistov a aktivistiek (viď nasledujúci text), ktorí sú zo strany protestujúcich identifikovaní ako osobnosti a authority, a teda majú potenciál udržať sa pomocou opakovaného pripomínania v pamäti.

Najvýraznejšie sa na transparentoch objavovala medzigeneračná perspektíva. Nápis sa priamo či nepriamo vzťahovali k predošlým generáciám ako k tým, ktoré spôsobili súčasný stav klimatickej krízy, a zároveň ako k tým, ktoré zo svojej pozície dospelých majú aktuálne v rukách viac

7 Brno, 15. 3.

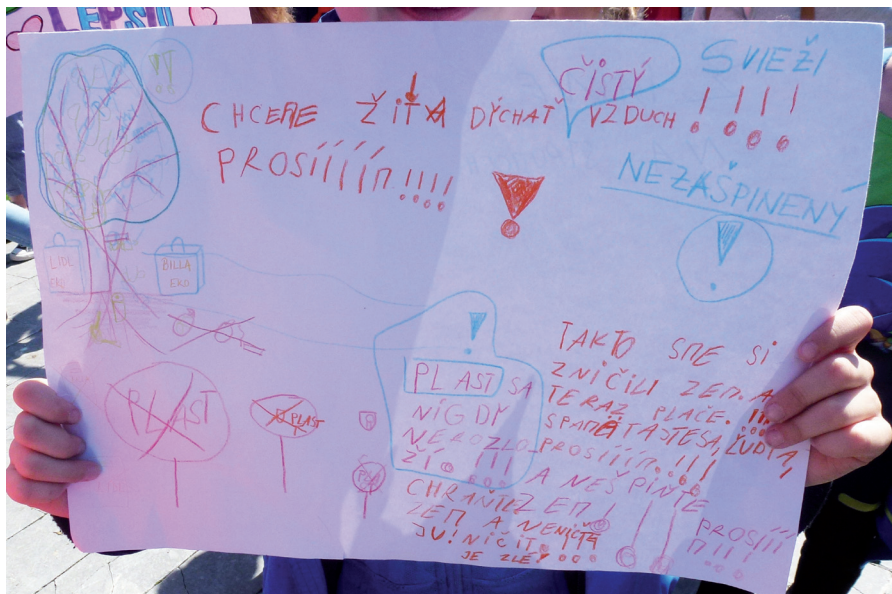
8 Bratislava, 20. 9.

9 Brno, 15. 3.

10 Bratislava, 20. 9.

11 Brno, 3. 5. David Buckel (1957–2018).

možností, ako vytvárať tlak na dosiahnutie potrebných zmien vedúcich k záchrane budúcich generácií. Podobný nádych mali i heslá postavené na generalizujúcom „my – ľudstvo“ (*Tvoje máma mala lepší klima;*¹² *Aj toto je dôkaz globálneho otepľovania našej planéty. Čo bude ďalej?* [dobové ženské spodné prádlo zavesené na šnúre, ktorá zároveň predstavuje časovú os od roku 1800 do 2019, ukazuje, ako sa spodné prádlo menilo a postupne zmenšovalo];¹³ *In the 1970s the Earth was nice... but now it is wacky;*¹⁴ *Pokud se nebudete chovat jako dospělí, tak my ano!*¹⁵ *Pohoreli sme!*¹⁶).

Obr. 1 Chceme žiť... Transparent žiaka prvého stupňa ZŠ, ktorý sa na proteste FFF zúčastnil v rámci vyučovania v sprievode učiteľky. Výroba transparentu bola zjavne súčasťou vyučovania a text žiaka bol doplnený vyučujúcou.
Foto: autorka, Bratislava, 24. 5. 2019.

S medzigeneračnou perspektívou súvisí aj využívanie stereotypov, ktoré sú mladosti pripísané zo strany starších a ktoré demonštrujúci pri tvorbe transparentov preberali. Dávali problematiku klimatickej krízy do kontrastu s každodennými problémami mládeže – vzťahy, láska, škola; pričom často využívali slang a obsahy zo súčasnej populárnej kultúry (*Break ♥ not the*

12 Brno, 15. 3.

13 Bratislava, 20. 9.

14 V sedemdesiatkach bola Zem pekná... ale teraz je švihnutá. Bratislava, 20. 9.

15 Brno, 15. 3.

16 Bratislava, 20. 9.

ozone;¹⁷ *Planet is hotter then my boyfriend*;¹⁸ *Love CO₂ is in the air*;¹⁹ *Klima-aus-sichtsloser als unsere Matura!*²⁰). Na paradoxné postoje dospelých k významu vzdelania upozorňoval nápis *Hört auf Experten! Wozu studieren wir?*²¹ Uvedený príklad i jeho varianty otvárali otázku potreby vzdelania, pretože práve nepočúvanie odborníkov a odborníčok viedlo a vedie k zničeniu planéty a k budúcnosti, v ktorej vzdelanie nebude užitočnou hodnotou.

Silný medzigeneračný nádyh mali aj transparenty vytvorené deťmi rôzneho veku od tých najmladších po žiakov prvého stupňa základných škôl.²² Boli tvorené deťskými „čmáranicami“, kresbami či textami napísanými ešte nepevnou rukou, niektoré doplnené výzdobou alebo textom dospelého. Detská naivita a krehkosť kontrastovala s kruto maľovanou budúcnosťou (*Zľutujte sa!*;²³ *Chceme žiť a dýchať čistý vzduch*²⁴).

Na transparentoch sa často objavoval aj motív pomínutelnosti, ktorý je takisto možné dať do súvislosti s pamäťou a procesmi zabúdania a spomínania. Pozornosť sa upriamovala na časovosť, kauzalitu príčiny a dôsledku, pričom prinášala kus melanchólie a nostalgie, ale i skepse vedúcej k ironii a sarkazmu (*Až uschnou poslední zbytky stromů, až nebude kam se vrátit domů, pak vzpomeneš si, jaká byla to slast, nekoupit ten jednorázový plast*;²⁵ *Došly nám planety*;²⁶ *Som za tradičnú klímu*;²⁷ *If the climate were a bank it would have been saved!*²⁸).

Vnímanie a reflektovanie minulosti generačnou optikou je možné dať do súvislosti s tou časťou sociálnej pamäti, ktorú Jan Assmann nazýva komunikatívnou a ktorá je podľa neho charakteristická medzigeneračným prenosom a nekodifikovanou podobou (Assmann 2001: 48–50). Sme sved-

17 Lámať srdcia, nie ozón. Brno, 15. 3.

18 Planéta je rozpálenejšia ako môj frajer. Brno, 15. 3. Varianty často odkazovali na popkultúrne celebrity.

19 *Láska* CO₂ je vo vzduchu. Viedeň, 5. 4. Môže byť chápaný aj ako parafráza na populárnu pieseň z roku 1978 *Love is in the Air* od Johna Paula Younga.

20 Klíma je beznámejšia ako naša maturita. Viedeň, 5. 4.

21 Verte expertom! Kvôli čomu študujeme? Viedeň, 5. 4.

22 Účasť školských tried prvého stupňa základných škôl v sprievode učiteľa/ učiteľky bola výrazne zastúpená na protestoch v Bratislave. V Brne a Viedni sa mladšie deti zúčastňovali protestov v sprievode rodičov.

23 Bratislava, 20. 9.

24 Bratislava, 24. 5.

25 Brno, 3. 5.

26 Brno, 15. 3.

27 Bratislava, 24. 5. Slogan ironicky využíva pojem tradičný v kontexte inej spoločenskej a politickej témy, ktorou je „ochrana tradičnej rodiny“. Tá niekoľko rokov rezonuje v slovenskej spoločnosti, je otváraná konzervatívnymi kresťanskými politikmi, občianskymi a cirkevnými iniciatívami.

28 Keby klíma bola banka, už by bola zachránená. Bratislava, 20. 9.

kami toho, ako sa mladá generácia pomocou reinterpretácie minulosti zo svojej pozície vymedzuje voči generáciám predošlým, čím buduje „vlastnú“ pamäť vzťahujúcu sa na obdobie po druhej svetovej vojne, na minulosť, ktorá sa diala popri budovaní a prenášaní iných spomienok (tragédia druhej svetovej vojny, rozdelenie sveta železnou oponou, odmietnutie sovietskeho totalitarizmu a v prípade českého a slovenského prostredia aj post-socialistické „dobiehajúce západu“).²⁹ Pri procese reinterpretácie minulosti do „ich“ nového obrazu vkladajú aj emocionálny náboj postavený na neistote a obavách z budúcnosti (Eriksen 2020; 2021).

Obr. 2 Stvorenie Adama. Vizuálny transparent dáva do kontrastu ľudské umenie s ľudskou schopnosťou ničiť. Foto: autorka, Bratislava, 20. 9. 2019.

Prítomnosť

Na chyby minulosti a z nich vyplývajúci pocit pominuteľnosti nadväzovalo reflektovanie prítomnosti. Vzhľadom na závery 5. správy IPCC heslá upriamovali pozornosť na súčasnosť ako zásadný moment, ktorý rozhodne o podobe budúcnosti, a vyzývali ku konaniu tu a teraz.

Časť hesiel upozorňovala na to, čo je dôležité. Globálne rozšíreným heslom, ktoré zastrešuje tento typ, je „There is not Plan/et B!“ Patrí medzi najčastejšie sa objavujúce heslá na protestoch FFF naprieč štátmi a kontinentmi. Heslá podobného charakteru (*Svet je dôležitý*;³⁰ *Planeta =*

²⁹ V iných krajinách a na iných kontinentoch prebieha vymedzenie pravdepodobne v kontexte iných historických mílnikov dôležitých pre danú krajinu/oblasť.

³⁰ Brno, 15. 3.

priorita č. 1;³¹ *Fandím planetě Zem;*³² *What I stand for is what I stand on;*³³ *Dycky Země;*³⁴ *Jsme na jedné lodi;*³⁵ *Wir wollen Leben!*³⁶) prinášali základné kategórie, ktoré upozorňovali na celoplanetárnu perspektívu problémov spojených s klimatickou krízou a problémami, ktoré prinesie.

Nadväzovali na ne tie heslá a nápisy, ktoré situáciu hodnotili a ukazovali súčasný stav cez symbolickú rovinu postavenú na metaforách, prirovnaniach, personifikácii (*Klima-aussichtsloser als unsere Matura!*;³⁷ *#MeToo / Mother Earth;*³⁸ *Jsem tvůj environmentální žal, pozvi mě dál;*³⁹ *Klimawandel leugnen kann tödlich sein;*⁴⁰ „Den poté“ *měl být varování, ne návod!*⁴¹). Iné vypovedali o konkrétnych, dnes pozorovateľných prejavoch klimatických zmien a ďalších problémoch spojených s ochranou planéty (*Uns steht bis hier* [šípka k teplomeru, ktorý je vystrihnutý z kartónu a nalepený na transparente];⁴² *100 000 T Plastik pro Jahr in den europäischen Meeren ist eindeutig zu viel!*⁴³).

Ďalšia skupina hesiel upriamovala pozornosť na nutnosť okamžite konať (*Budoucnost začíná dnes;*⁴⁴ „*Ta největší hrozba naší planety je víra, že ji zachrání někdo jiný.*“ *Robert Swan;*⁴⁵ *The clock is ticking...*;⁴⁶ *Čas na změnu;*⁴⁷ *We must act now before it's too late!*⁴⁸).

31 Brno, 12. 5.

32 Brno, 15. 3.

33 To, za čím si stojím, je to, na čom stojím. Bratislava, 20. 9.

34 Variant: *Dycky klima.* Oboje: Brno, 15. 3. Slogan odkazuje na český seriál *Most!* (réžia Jan Prušinovský, 2019).

35 Brno, 12. 5.

36 *Chceme život!* – Viedeň, 5. 4.

37 Klíma je beznádejnejšia ako naša maturita. Dva varianty. Viedeň, 5. 4.

38 *Ja tiež / Matka Zem.* *#Me too* (ja tiež) je heslo spojené s hnutím bojujúcim proti sexuálnemu obťažovaniu a sexuálnemu násiliu, ktoré vrcholilo v roku 2017. Viedeň, 5. 4.

39 Brno, 12. 5.

40 Popieranie klimatických zmien môže spôsobovať smrť. Viedeň, 5. 4. Jedná sa o alúziu na varovania pred škodlivosťou fajčenia na cigaretových krabičkách.

41 Brno, 15. 3. Odkazuje na katastrofický americký film *Deň po tom* (*The Day After Tomorrow*, režia Roland Emmerich, 2004).

42 *Máme toho potiaľto.* Viedeň, 5. 4.

43 *100 000 ton plastu v európskych moriach je jednoznačne príliš veľa!* Viedeň, 5. 4.

44 Brno, 15. 3.

45 *Robert Swan* je cestovateľ a dobrodruh. Ako prvý prišiel pešo na severný aj južný pól. Brno, 15. 3.

46 *Hodinky tikajú.* Podobné: *Oink, oink! Your time is up* [Kroch, kroch, váš čas vypršal]; *We don't have time* [Nemáme čas]; všetky Brno, 15. 3.

47 Brno, 15. 3.

48 *Musíme konať teraz, skôr, ako bude neskoro.* Viedeň, 5. 4.

Značná časť transparentov poskytovala odpoveď na otázku „ako na to“. Jednalo sa o široký diapazón rôzne zameraných hesiel, ktoré zjednocoval ich apelatívny charakter. Čiastočne mapovali komplexnosť a štruktúrovanosť príčin i dôsledkov klimatickej krízy. Túto skupinu hesiel je možné rozdeliť na dve základné podskupiny. Prvú tvorili heslá imaginatívne, ktoré mali najmä povzbudzujúci význam. Druhé poskytovali (naznačovali) konkrétne riešenia či kroky pre jednotlivcov, skupiny i politických predstaviteľov.

Do prvej skupiny patria rôzne varianty globálne rozšíreného hesla postaveného na predvolebnom slogane bývalého amerického prezidenta Donalda Trumpa – *Make America great again*;⁴⁹ pričom jednotlivé slová boli v heslách nahradzované tematickými termínmi (*Make my home cool again*⁵⁰). Ďalšie pomocou slovnej hry a metafory prepájali problém stúpajúcich hladín morí a oceánov a protestných hnutí (*Sea levels are rising so are we*⁵¹). Vyzývali ku klimatickej spravodlivosti, okamžitému konaniu a ochrane/záchrane Zeme. Pričom ľudstvo nebolo v rámci naratívu vnímané len ako príčina zrýchľujúcich sa klimatických zmien, ale aj ako ohrozený živočíšny druh (*Climate Justice now or never*;⁵² *Smrt globálnému oteplování*;⁵³ *Nicht Warten, jetzt handeln*;⁵⁴ *Wake up humans you're endangered too*⁵⁵). Protestujúci na dokumentovaných transparentoch požadovali zmenu systému (*For climate change we need a system change*⁵⁶). O tom, aký systém má byť zmenený, nevytvrdili konkrétne, no ozrejmenie priniesli iné heslá a nápisy. Mnohé sa kriticky vyjadrovali ku kapitalizmu a s ním úzko prepojenému energetickému priemyslu (*Klimaschutz statt Kapitalismus*⁵⁷), nadprodukcii a konzumnému spôsobu života (viď príklady nižšie). No vízia nového systému nebola prezentovaná.⁵⁸

Druhá skupina hesiel ponúkla konkrétne možnosti, ktoré môže vo svojom živote začať zavádzať každý jednotlivec. Jednalo sa o výzvy k šetreniu

49 Urob Ameriku opäť úžasnou! Varianty: *Make Earth great again* [Urob Zem opäť úžasnou], Brno, 15. 3.; *Make Earth cool again* [Urob Zem opäť chladnou/trendy], Brno, 12. 5.; *Let's make World Greta again* [Poď urobiť svet opäť Gréta/veľkým], Brno, 3. 5.

50 Urob môj domov opäť chladným. Viedeň, 5. 4.

51 Hladina mora stúpa, tak aj my. Brno, 15. 3. Varianty: *Rise your voice, not the sea level* [Pozdvihni hlas, nie hladinu morí], Brno 15. 3.; *Hladina moře se zvedá, my taky!* Brno, 12. 5.

52 Klimatická spravodlivosť, teraz alebo nikdy. Viedeň, 5. 4.

53 Brno, 15. 3.

54 Nie čakanie, začať konať. Viedeň, 5. 4.

55 Zobuďte sa ľudia, ste ohrození tiež. Viedeň, 5. 4.

56 Pre zmenu klímy potrebujeme zmeniť systém. Bratislava, 20. 9.

57 Ochrana klímy namiesto kapitalizmu. Viedeň, 5. 4.

58 Oproti FFF, prefiguratívne hnutia v rámci svojej činnosti ukazujú konkrétne spôsoby organizovania sa, spolupráce, produkcie etc. V českom prostredí je príkladom takéhoto prístupu združenie Limity jsme my.

vody a elektriny, k recyklácii odpadov, zníženiu osobnej spotreby tovarov (*Přes přikázání boha konzumu, navzdory svodům mistrů reklamy: Snižujme každý svoji spotřebu. Stop zbytečnému plýtvání*⁵⁹), k minimalizovaniu tvorby odpadov na osobnej úrovni (*Nepoužívejte jednorázový plasty, fosilní paliva/palmový olej, neplýtvajte vodou/elektrinou, třídte odpad*⁶⁰), prechodu na vegánsku stravu (*Vegan sein schützt das Klima*⁶¹), upusteniu od využívania leteckej dopravy a výmenu auta za bicykel pri preprave v meste (*Am Boden bleiben [preškrtnuté lietadlo v kruhu]*⁶²). Viackrát sa objavila výzva k pozeraniu konkrétnych dokumentárnych filmov ako možnosti vzdelávania sa v problematike ochrany planéty (*Watch: Earthlings, Dominion, What the health, Cowspiracy, Seaspiracy*).⁶³

Okrem osobnej úrovne upozorňovali autori a autorky transparentov aj na konkrétne opatrenia, ktoré sú v kompetencii vlád,⁶⁴ alebo sú možné na regionálnej úrovni. Jednalo sa o zastavenie ťažby fosílnych palív (*Keep the Oil in the Soil*⁶⁵), prechod na zelenú energiu [papierové makety veterných elektrární⁶⁶], dôraz na emisné dane (*Emission besteuern*⁶⁷), obmedzenie moci korporátnych spoločností (*Klimagerechtigkeit statt Konzernmacht!*⁶⁸), ustúpenie od plošného pestovania repky olejnej (*Nechceme řepku*⁶⁹), podpora ochrany lesov a výsadby stromov (*Nechajme přírode priestor. 5% územia [lesov, pozn. autorky] bez zásahov*⁷⁰), zákaz jednorazových plastov výstavbu cyklo-infraštruktúry (*Cyklopatření / žádá [kresba auta] v centru!*⁷¹), lepšiu ochranu zvierat (*Killing animals is killing the planet*⁷²) a oceánov (*Don't make me eat plastic!* [kresba veľryby]⁷³).

Nápisy a heslá vzťahujúce sa k prítomnosti niekedy explicitne, no častejšie implicitne ukazovali, čo by malo ostať v minulosti, ak chceme zlepšiť budúcnosť. Práve súčasnosť je v naratíve konštruovaná ako kľúčový moment. To, ako sa v nej ľudstvo i jednotlivci zachovajú, môže ovplyvniť budúcnosť.

59 Brno, 12. 5.

60 Brno, 12. 5.

61 Byť vegánom chráni klímu. Viedeň, 5. 4.

62 Zostaňte na zemi. Viedeň, 5. 4.

63 Pozri si: *Earthlings, Dominion, What the health, Cowspiracy, Seaspiracy*. Viedeň, 5. 4.

64 Na viedenskom proteste boli politici a političky priamo oslovení výraznejšie viac ako v ostatných mestách zahrnutých do výskumu.

65 Nechajte ropu v zemi. Viedeň, 5. 4.

66 Viedeň, 5. 4.

67 Emisné dane. Viedeň, 5. 4.

68 Klimatická spravodlivosť namiesto moci koncernov. Viedeň, 5. 4.

69 Brno, 12. 5.

70 Bratislava, 24. 5.

71 Brno, 12. 5.

72 Viedeň, 5. 4.

73 Nenúť ma jesť plast. Viedeň, 5. 4.

Obr. 3 Spoločná výroba transparentov zorganizovaná lokálnou bunkou FFF.
Foto: autorka, Brno, 14. 3. 2019.

Budúcnosť

Práve motív vzťahovania sa k budúcnosti je základným pilierom hnutia FFF. Vidina neistej a neblahej budúcnosti podložená vedeckým výskumom a podporovaná nečinnosťou moci predstavovala ústredný kumulatívny bod naratívu. Nasledujúca časť textu predstavuje nápisy a heslá, ktoré sa k budúcnosti vzťahovali priamo.

Časť z nich poskytovala priestor širokej imaginácii a interpretácii (*For future*;⁷⁴ *Green Future*;⁷⁵ *Whose future / Our future*;⁷⁶ *One planet / one people / one future*;⁷⁷ *Save environment / save future*⁷⁸). Len niektoré za pomoci rôznych literárnych trópov upresňovali, aká budúcnosť planétu čaká (*Po nás ať príjde potopa!*;⁷⁹ *March now or swim later*;⁸⁰ *Nechceme je znáť jen z pohádky [obrázky rozprávkových postavičiek Čmelda a Brumda]*;⁸¹ *Lieber Zukunft*

74 Brno, 15. 3. a 3. 5.

75 Brno, 15. 3.

76 Brno, 15. 3.

77 Brno, 15. 3.

78 Brno, 15. 3.

79 Brno, 15. 3.

80 Protestovať teraz, alebo potom plávať. Viedeň, 5. 4.

81 Brno, 12. 5. Odkazuje na československý/český detský bábkový seriál *Príběhy včelích medvídků* (réžia Ivo Houf, Libuše Koutná, 1984–1994).

*ohne Matura als Matura ohne Zukunft*⁸²). Iné upozorňovali na realie súčasnej spoločnosti, ktoré podmieňujú kvalitu budúcnosti (*Touhou po pohodlí zabíjáme budoucnost*;⁸³ *Budoucnost bez uhlí*⁸⁴).

Najvýraznejším motívom hovorenia o budúcnosti bola opäť medzigeneračná perspektíva. Tentoraz sa však nevzťahovala k minulým generáciám, ale hovorila o osude súčasných mladých a generácií, ktoré prídu (*Our parents will die of old age. Our children will die of climate changes*;⁸⁵ *No one will blame you for global warming except your children!*;⁸⁶ *Chci dál žít! Chci lepší ekologii*;⁸⁷ *Myslete na nás [detské písmo]*;⁸⁸ *Tohle nepočká, až vyrostu*;⁸⁹ *Ich streike für meine Enkelkinder und bin nicht einmal 15*;⁹⁰ *Schützt das Klima – Schützt unsere Zukunft – Schützt uns*⁹¹).

Volanie po lepšej budúcnosti malo vo väčšine prípadov pochmúrny podtón naliehavosti, obavy, neistoty. Počas výskumu bol zaznamenaný len jeden transparent reflektujúci tému klimatických zmien a protestné hnutie s nádejou. Niesol citát od rakúskeho maliara, sochára a architekta Friedensreicha Hundertwassera (1928–2000), ktorý sa venoval aj ekológii: *When we dream alone it is only a dream, but when many dream together it is the beginning of a new reality*.⁹²

Rovina budúcnosti sa objavovala aj vo vizuálnej zložke transparentov. Časté bolo dávanie do kontrastu stavu prírody/Zeme, v akom sa nachádza, s vidinou, aká bude v budúcnosti, ak nepríde zmena ľudského správania (polovica zemegule zelená a modrá, polovica hnedá a horiaca, zastavaná továrňami). Objavoval sa aj motív Zeme ako ciferníka hodín, ktorých ručičky ukazovali čas o päť minút dvanásť (obr. 4). Motív známy z obdobia studenej vojny, počas ktorej symbolizoval celosvetovú jadrovú hrozbu, bol vedome, či nevedome prevzatý do nových súvislostí a reprezentoval akútnosť problémov vyplývajúcich z klimatickej krízy.

82 Radšej budúcnosť bez maturity, ako maturita bez budúcnosti. Viedeň, 5. 4.

83 Na druhej strane transparentu: Chvalme boží jména a země bude prosperovat. Brno, 15. 3.

84 Brno, 12. 5.

85 Naši rodičia umrú na starobu. Naše deti zomrú na klimatickú krízu. Bratislava, 20. 9.

86 Nikto vás nebude obviňovať z globálneho otepľovania, iba vaše deti. Brno, 15. 3.

87 Brno, 15. 3.

88 Brno, 15. 3.

89 Brno, 12. 5.

90 Štrajkujem za svoje dieťa a nie je mi ani 15. Viedeň, 5. 4.

91 Chráňte klímu, chráňte našu budúcnosť, chráňte nás. Viedeň, 5. 4.

92 Keď snívame sami, je to len sen. Ale keď snívame spoločne, je to začiatok novej reality. Friedensreich Hundertwasser. Viedeň, 5. 4.

Obr. 4 Aj dinosaury si mysleli, že majú čas. Variant jedného z globálne rozšírených hesiel. Doplnený o motívy plynutia času a premeny Zeme pod vplyvom klimatických zmien. Foto: autorka, Viedeň, 5. 4. 2019.

Obr. 5 Bojím sa! Vyjadrenie súčasného pocitu z vidiny budúcnosti. Foto: autorka, Bratislava, 20. 9. 2019.

Zhrnutie a záver

Na základe analyzovaných transparentov vytvorených účastníkmi a účastníkmi vybraných demonštrácií organizovaných lokálnymi bunkami *Fridays for Future* je možné identifikovať os naratívu hnutia zodpovedajúcu lineárnemu vnímaniu času a kauzalite, ktoré sú typické pre euroatlantické kultúrne prostredie (Persoon – van Est 2000: 7–8). Vnímanie časovosti a pozícia, do ktorej sa mládež štylizuje, predstavujú základné interpretačné rámce (Dundes 1966) kvalitatívnej obsahovej analýzy hesiel a nápisov na transparentoch. Širšie kontexty protestov a spoločenskej situácie poskytujú hlbšie pochopenie tvorby a miesta naratívu.

Na časové roviny bolo pri analýze nahliadané z dvoch perspektív. Cieľom prvej bolo pochopiť miesto jednotlivých rovín v naratíve demonštrujúcich, ako s nimi bolo pracované, ako jednotlivé roviny vzájomne interagujú a ako v nich demonštrujúci vnímajú seba samých. Druhá perspektíva je zameraná na to, ako sú tieto vzťahy konštruované a demonštrované na úrovni obsahu analyzovaných transparentov.

Pri analýze bude ako prvej venovaná pozornosť prítomnosti, pretože tá je východiskovým bodom konštruovania a rekonštruovania minulosti i budúcnosti (Bryant – Knight 2019; Appadurai 2013; Bourdieu 2010; Assmann – Czaplicka 1995; Wallman 1992). Z pozície prvej analytickej perspektívy je prítomnosť vnímaná v prvom rade ako kritický či zlomový moment. Bryant a Knight hovoria o „prahoch očakávania“ (*thresholds of anticipation*), ktoré na jednej strane implikujú blízkosť budúcnosti a zároveň smerom k nej vykračujú. Práve apokalyptické videnia (medzi aké patrí aj budúcnosť konštruovaná v naratíve hnutia FFF) ukážkovo reprezentujú takéto chápanie prítomnosti, pretože anticipujú deštrukciu sveta, ako ho poznáme, a jeho radikálnu zmenu v blízkej budúcnosti (Bryant – Knight 2019: 35–36).

Toto vykračovanie z prítomnosti smerom do budúcnosti sa z druhej analytickej perspektívy v heslách a nápisoch ukazuje v apeli na okamžitú potrebu konať na celosvetovej, národnej i individuálnej úrovni. Autori a autorky transparentov identifikovali niekoľko tém/problémov, ktoré sú z globálneho i lokálneho kontextu dôležité, a zároveň je možné a potrebné ich zmeniť (prechod na vegánsku stravu, menšia spotreba, ochrana lesov, zastavenie ťažby uhlia).

Naratívy protestných hnutí vytvárajú dynamickú interakciu medzi vnímaním minulosti a prítomnosti (Kreiwirth 2000: 303), čo je badateľné i v analyzovanom materiáli. Minulosť je zo súčasnej pozície chápaná ako príčina aktuálneho stavu planéty. Najsilnejšie sa tento motív objavuje v podobe výčitiek smerujúcich k minulým generáciám, ktoré napriek dl-

hodobému upozorňovaniu na potrebu ochrany planéty zo strany vedeckej i aktivistickej komunity ďalej uprednostňovali ekonomické a hospodárske záujmy. V naratívne FFF sa tak dávajú do popredia dejiny hospodárske a ekonomické pred tými politickými. „Veľké dejiny“ sa v naratívne objavovali minimálne (nežná revolúcia), lokálne (Česká a Slovenská republika) a na symbolickej úrovni ako úspech, ktorý je možné zopakovať i v prípade protestov FFF. Otázne je využitie globálne rozšírenej parémie „o päť minút dvanásť“, ktorá je vo svetových dejinách druhej polovice 20. storočia úzko prepojená so studenou vojnou a hrozbou jadrových útokov. Z realizovaného výskumu nie je možné určiť, či sa jedná o vedomé prirovnanie minulej a súčasnej kritической situácie. V každom prípade otvára použitie parémie priestor na „rozpomínanie“ starších generácií na obdobie studenej vojny.

Demonštrujúci vo svojom naratívne len ojedinele otvorene nadväzovali na minulosť environmentálnych hnutí (spomínanie a citovanie aktivistov). Nevedome však nadväzovali na ich aktivity a myšlienky, ktoré rozvíjali a aktualizovali v kontexte súčasnosti.

FFF prináša preformulovaný pohľad na dejiny 20. storočia, ktorý má potenciál stať sa výraznejšou súčasťou kolektívnej pamäti a identity budúcich generácií. Súčasní tínedžeri a tínedžerky sa v rámci posúvania plynúcej prieluky, ktorá oddeľuje celospoločensky živé, aktívne spomínanie a pripomínanie nedávnej minulosti (3–4 generácie) od spoločensky menej akcentovaných období (Vansina 1985), vzdávajú od kľúčových udalostí druhej svetovej vojny a rozdelenia sveta železnou oponou, na ktorých bol postavený povojnový naratív moderny. Súčasní mladí hľadajú svoje miesto v neistom svete ohrozenom klimatickou krízou (Eriksen 2021: 220) cez interpretáciu minulosti v závislosti od vlastnej pozície v prítomnosti (Assmann – Czaplicka 1995: 130). Či a ako presne sa takto reinterpretované dejiny stanú súčasťou kolektívnej pamäti súčasnej mladej generácie a prípadne i tých nasledujúcich, ukáže budúcnosť.

Obraz budúcnosti je na základe dostupných informácií, ich selekcie, interpretácie a reflektovania súčasného stavu spoločností budovaný so strachom a neistotou (Eriksen 2020; 2021). Z mnohovrstevného a rôznorodého obrazu budúcnosti (Bryant – Knight 2019), ktorý je k dispozícii (odmietanie, popieranie a zľahčovanie klimatickej krízy, techno-optimizmus, dystopické až apokalyptické vnímanie), sa naratív demonštrácií najviac prikláňal k pesimistickým perspektívam. Na transparentoch protestujúci rozvíjali, rozširovali a prehlbovali vybrané obrazy a problémy spájané s klimatickou krízou. Iné, ako napríklad viera v technický pokrok, ktorý môže priniesť riešenia predpokladaných problémov, neboli na protestoch prítomné. Pesimistická vízia budúcnosti sa podmienila časom (napr. heslá *Času je málo*, *Budúcnosť začína dnes*). Budúcnosť približovali k hranici spomína-

ných prahov očakávaní (Bryant – Knight 2019). Podmienenosť prežívania prítomnosti pod vplyvom predstáv o budúcnosti, na ktorú upozorňujú odborníci (Bryant – Knight 2019; Appadurai 2013; Bourdieu 2010), sa ukázala vo voľbe aktívne upozorniť na klimatickú krízu formou protestov. Konanie a aktivity sú súčasťou hľadania zmyslu, ako o ňom písal Bourdieu (2010), a miesta mladej generácie v dnešnej spoločnosti, sú spôsobom, ako sa vysporiadať s neistotou, ktorú predstavuje budúcnosť a ktorá sa prejavuje napríklad environmentálnym žiaľom.

V kontexte tohto vnímania bola budúcnosť na transparentoch vykresľovaná ako prichádzajúce a blízke ohrozenie, alebo ako niečo, čo sa stráca spolu so „zanikajúcou“ prírodou. Tomu zodpovedal výrazný apelatívny charakter hesiel a nápisov, sprevádzaný iróniou, ale aj melanchóliou a hnevom. Emócie boli vyjadrované aj vizuálne, napríklad farebnosťou.

Z analýzy vyplýva, že kľúčovým motívom, ktorý prepájal všetky tri časové roviny, bolo medzigeneračné vnímanie. Jeho základom je symbolické uchopenie vzťahu rodič–dieťa, pričom už sa nejedná o anonymné deti, ale „my=deti“, ktoré „vy=rodičia/dospelí“ vidíte denne doma, v školských laviciach, na ihriskách, v parkoch a aj na námestiach počas demonštrácií. Na základe generačného vzťahu a obrazu rodič–dieťa sú budované symbolické pozície, ktoré sú v naratíve pripísané jednotlivým generáciám. Tie sú vyabstrahované zo sociálnych rolí a kultúrnych predstáv vzťahu rodič–dieťa, dospelí–mládež/deti. Predošlé generácie sú identifikované ako tie, ktoré nezačali včas počúvať vedcov a vedkyne či environmentálne hnutia a nechali situáciu prerásť do aktuálneho stavu (pozícia vinníka). Zároveň sú identifikovaní ako tí, ktorí v súčasnosti disponujú (politickou) mocou zabezpečiť potrebné zmeny, a je na nich apelované, aby to urobili „pre budúcnosť svojich detí“. Mladí sa oproti tomu vnímajú ako tí, ktorí touto mocou nedisponujú, ale na rozdiel od súčasných dospelých pocítia podľa prognóz dopady klimatickej krízy už počas svojho života. Ako uvádza Czarniawska, práve pozícia v naratíve poskytuje pochopenie sociálneho jednania (Czarniawska 2004: 11). Podobne ako v prípade národných mýtov a kolektívnej pamäti i utvárajúci sa naratívy dnešnej mládeže využíva motív spoločného osudu a stavia sa do pozície obeť (Kubišová 2014: 106–107). Naratívy FFF ale zbavuje pozíciu obeť svojej heroickosti, ktorá je typická pre národnú perspektívu. V prítomnosti a s vidinou budúcnosti identifikujú mladí ľudia ako nevinnú a bezbrannú obeť seba samých a nasledujúce generácie. Rovnako ako v kontexte pamäti, tak aj v tomto prípade sa pozícia obeť podieľa na tvorbe identity a podpore solidarity (Kubišová 2014: 106–107).

Vymedzením sa na základe generácie a pozície vinník – obeť apeluje hnutie na dospelých cez atribúty spájané s rodičovstvom a ich emoci-

onálnym potenciálom (výchova budúcich generácií, dôraz na vzdelanie, zodpovednosť, starostlivosť, zabezpečenie domova, zdravia, kvalitných životných podmienok, bezpečia, istoty – tzn. budúcnosti). Priamo na transparentoch boli k apelu často využívané paradoxy a kontrasty, ktoré protestujúci dav identifikoval medzi kultúrne konštruovaným obrazom sociálnych rolí, generačných vzťahov, proklamáciami zodpovedných dospelých a mocných a medzi realitou, ako ju interpretujú mladí zo svojej pozície „detí“. Pozornosť teda upriamovali na rozpor medzi sociálnou normou a sociálnou praxou.

Ďalšia rovina vytvárania vzťahu medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou stavala na obraze prírody a metafore planéty Zem ako domu/domova (v nadväznosti na jeden z prvých mediálne úspešných prejavov G. Thunberg [Thunberg 2019]), ktorá sa stala pilierom naratívu (viac Gadiner – Smith Ochoa – Yildiz 2019). V menšej miere sa objavilo ustálenejšie prirovnanie Matka Zem. Pomocou nich sa dával do popredia osud celej planéty, na ktorom závisí i budúcnosť druhu *homo sapiens sapiens*. Časovosť bola viditeľná aj v prípade vizuálnych obsahov, ktoré zobrazovali planétu Zem „pred tým“ a „po tom“.

Je potrebné upozorniť na to, že nápisy na transparentoch nevysvetľovali a nepokrývali širokú škálu problémov, ktoré sú spájané s klimatickou krízou. Protestujúci pracovali s vybranými témami (roztápanie ľadovcov, stúpanie hladín mora, znečistenie plastami, ničenie lesných porastov, otepľovanie atmosféry, fosílna palivá, vymieranie druhov), pričom iné témy sa neobjavovali, alebo boli marginálne (potravinová kríza, dostupnosť pitnej vody, vplyv zmeny klímy na poľnohospodárstvo, environmentálna migrácia etc.). Selektívnosť, jednoduchosť, emocionálnosť, ktoré boli uplatňované, sú vlastnosťami všetkých politických naratívov (Gadiner – Smith Ochoa – Yildiz 2019). Preto boli témy, ktoré vyžadujú komplikovanejšie vysvetlenie, z naratívu vylúčené, alebo zastúpené marginálne, napriek tomu, že sa jedná o problémy, ktoré pociťujú v mnohých afrických a ázijských krajinách už dnes (Ionesco – Mokhnacheva – Gemenne 2017). Dôvodom, prečo sa tieto témy nedostali do stredoeurópskeho prostredia, môže byť práve fakt, že sa života v Rakúsku, Českej republike a na Slovensku týkajú (zatiaľ) nepriamo. Alebo nevykazovali požadovaný estetický potenciál, ako napríklad prepojenie stúpajúcich hladín mora a búriaceho sa davu (*Hladina moře se zvedá, my taky!*).

Hlavný globálne rozšírený naratív hnutia bol zasadený do lokálneho kontextu rôznym spôsobom a bol prispôsobený pre domáce prostredie. Toto prispôsobovanie odráža dopad globálnych javov, tém a problémov, ktoré sa podľa Eriksena a ďalších odborníkov v závislosti od lokálnych charakteristík líšia naprieč krajinami (Eriksen 2020: 37–40). V Českej

a Slovenskej republike sa jednalo napríklad o vzťahovanie sa k nežnej revolúcii, ale i využívanie odkazov na domácu populárnu kultúru (*Dycky Země*), upozorňovanie na domáce problémy ochrany prírody a krajiny (extenzívne hospodárstvo, ťažba uhlia, ťažba dreva v národných parkoch), či oslovenie konkrétnych politikov a političiek na viedenskej demonštrácii.

Hnutie *Fridays for Future* malo významný globálny dosah. Jeho aktivity v podobe protestov boli prerušené celosvetovou pandémiou COVID-19. Presunuli sa do online prostredia a príležitostne sa vracali späť do ulíc (napríklad na jeseň 2021 a v spojitosti s klimatickým summitom v Glasgowe). Je ťažké odhadovať, akým spôsobom sa bude upozorňovanie na klimatickú krízu zo strany mladých uberať ďalej. V každom prípade sa davom na námestiach podarilo tému zviditeľniť, dostať do pozornosti médií, upútať pozornosť politikov a političiek, ktorí sa k nej začali aktívne (súhlasne, nesúhlasne či zdržanlivo) vyjadrovať. Silný emocionálny potenciál, ktorý je pri téme prítomný, a etablovanie témy v spoločnosti predstavujú možnosť tvoriť základ generačnej identity. Klimatická kríza predstavuje aktuálne živú a silnú tému, no z pozície humanitných vied je ťažké predvídať, ako sa téma ustáli, modifikuje a aké podoby a významy získa v priebehu času. Hnutie FFF ukázalo, že téma dokáže osloviť široké masy, ktoré i cez osvojenie si témy klimatickej krízy a účasti na protestoch konštruujú svoje vnímanie minulosti, prítomnosti, budúcnosti i svoje miesto v meniacom sa svete.

Ako upozorňuje Eriksen, je potrebné pýtať sa aj na dopady tejto skúsenosti smerom do budúcnosti – bude skúsenosť s hnutím a prítomnosť ohrozenia viesť dnešných protestujúcich k zmene politickej praxe v dospelosti? (Eriksen 2021: 220–221). Zároveň je otvorená otázka, ako sa téma klimatických zmien premietne do tvorby identity, ktorá zohráva svoju úlohu v čase protestov. Uchová sa aj ako jednotiaci prvok dnešnej mladej generácie aj v budúcnosti?

Nápisy na transparentoch predstavujú špecifickú časť tohto procesu, ukazujú, ako je téma klimatickej krízy a ochrany planéty prijímaná, interpretovaná a re-interpretovaná z pozície zdola, ako sa okolo problematiky tvoria obsahy slovesného charakteru, ktoré sa spätne podieľajú na posilňovaní povedomí o problematike a formulujú predstavy o minulosti, prítomnosti a budúcnosti.

Duben 2022

Literatúra:

- Appadurai, Arjun. 2013. *The Future as a Cultural Fact: Essays on the Global Condition*. New York: Verso.
- Assmann, Jan. 2001. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Assmann, Jan – Czaplicka, John. 1995. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique* 65: 125–133. <https://doi.org/10.2307/488538>
- Beneš, Bohuslav. 1990. Folklór a protofolklór v politické renesanci. *Národopisné aktuality* 27, 2: 73–79.
- Beneš, Bohuslav. 2005. Hesla a nápisy na zdi – folklór, nebo odraz veřejného mínění? In: Profantová, Zuzana (ed.): *Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1868, 1989 I*. Bratislava: Ústav etnológie SAV – Ústav pamäti národa: 74–81.
- Beneš, Bohuslav – Hrníčko, Václav. 1993. *Nápisy v ulicích*. Brno: Masarykova univerzita.
- Blank, Trevor J. 2009. *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan – Utah: Utah State University Press.
- Bochner, Arthur P. – Riggs, Nicholas. 2014. Practicing Narrative Inquiry. In: Leavy, Patricia (ed.): *The Oxford Handbook of Qualitative Research*. Oxford: Oxford University Press: 195–222.
- Bourdieu, Pierre. 2010. Sociální prostor a symbolická moc. In: Mayer, Françoise – Hubinger, Václav – Bazac-Billaud, Laurent (eds.): *Cahiers du CEFRES. N°8 Antologie francouzských společenských věd: Antropologie, Sociologie, Historie*. [2020-12-02]. Dostupné z: https://www.cefres.cz/IMG/pdf/bourdieu_1995_socialni_prostor_symbolicka_moc.pdf
- Bray, Dennis – Martinez, Grit. 2014. Climate-change Lore and its Implication for Climate Science: Post-science deliberations? *Futures* 66: 54–69. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2014.12.003>
- Bryant, Rebecca – Knight, Daniel M. 2019. *The Anthropology of the Future*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Czarniawska, Barbara. 2004. *Narratives in Social Science Research*. Los Angeles: Sage.
- Dundes, Alan. 1966. Here I Sit – A Study of American Latrinalia. *Kroeber Anthropological Society Papers* 33: 91–105. [2019-09-07]. Dostupné z: <https://digitalassets.lib.berkeley.edu/anthpubs/ucb/text/kas034-010.pdf>
- Eriksen, Thomas Hylland. 2020. *Doba horúca. Antropológia v horizonte zrýchlených zmien*. Banská Bystrica: Literárna bašta.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2021. Generation Climate Change. *Social Anthropology / Anthropologie Sociale* 29: 219–221.

- Fridays of Future. 2021. *List of Countries*. [2021-11-30]. Dostupné z: <https://fridaysforfuture.org/what-we-do/strike-statistics/list-of-countries/>
- Gadiner, Frank – Smith Ochoa, Christopher – Yildiz, Taylan. 2019. Resistance or Thuggery? Political Narrative of Urban Riots. *Narrative Culture* 6: 88–111. <https://doi.org/10.13110/narrcult.6.1.0088>
- Hayward, Bronwyn. 2021. *Children, Citizenship and Environment: #SchoolStrike Edition*. New York: Routledge.
- Hlůšková, Hana. 2008. *Individuální a kolektivní historická paměť (vybrané folkloristické aspekty)*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Hymes, Dell. 2016. Breakthrough into performance. In: Hymes, Dell: *'In Vain I Tried to Tell you.'* *Essays in Native American Ethnopoetics*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press: 79–141.
- Ionesco, Dina – Mokhnacheva, Daria – Gemenne, François. 2017. *The Atlas of Environmental Migration*. Oxford – New York: International Organisation of Migration – Routledge.
- IPCC. 2015. *Global Warming of 1.5 °C*. [2021-11-30]. Dostupné z: <https://www.ipcc.ch/sr15/>
- Kiliánová, Gabriela. 1996. Prehľad bádania o sociálnej pamäti a inšpirácie pre etnológiu. *Etnologické rozpravy* 1: 88–98.
- Klímová, Dagmar. 1978. Hlavní metodické zásady studia národního obrození ve slovesné folkloristice. *Žpravodaj KSVI* 3: 84–103.
- Kreiswirth, Martin. 2000. Merely Telling Stories? Narrative and Knowledge in the Human Sciences. *Poetic Today* 21, 2: 293–318.
- Kubišová, Zuzana. 2014. Kolektivní paměť a národní identita. In: Maslowski, Nicolas et. al.: *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum: 82–111.
- Liotard, Jean-François. 1993. *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- Maslowski, Nicolas – Šubrt, Jiří. 2014. Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky. In: Maslowski, Nicolas et. al.: *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum: 69–81.
- Miltner, Kate M. 2018. Memes. In: Burgess, Jean – Marwick, Alice – Poell, Thomas (eds.): *The Sage Handbook of Social Media*. London: SAGE: 412–428. <https://doi.org/10.4135/9781473984066.n23>
- Novák, Arnošt. 2017. *Ľmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v České republice po roce 1989*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Pels, Peter. 2015. Modern Times. Seven Steps toward an Anthropology of the Future. *Current Anthropology* 56: 779–796. <https://doi.org/10.1086/684047>

- Persoon, Gerard A. – van Est, Diny M. E. 2002. The Study of the Future in Anthropology in Relation to the Sustainability Debate. *Focaal* 35: 7–28.
- Peteet, Julie. 1996. The Writing on the Walls: The Graffiti of the Intifada. *Cultural Anthropology* 11, 2: 139–159. <https://doi.org/10.1525/can.1996.11.2.02a00010>
- Petráňová, Lydie. 2009. Kam s nimi? Heslá a nápisy v ulicích z listopadu 1989. *Český lid* 96: 421–444, V–VII.
- Salazar, Juan Francisco – Pink, Sarah – Irving, Andrew – Sjöberg, Johannes. 2017. *Anthropologies and Futures. Researching Emerging and Uncertain Worlds*. London – New York: Routledge.
- Saltzman, Rachele H. 2012. *Lark for the Sake of Their Country: The 1926 General Strike Volunteers in Folklore and Memory*. Manchester: Manchester University Press.
- Santino, Jack. 2009. The Ritualesque: Festival, Politics, and Popular Culture. *Western Folklore* 68, 1: 9–26.
- Shifman, Limor. 2013. *Memes in Digital Culture*. Cambridge – Massachusetts: MIT Press.
- Shifman, Limor – Thelwall, Mike. 2009. Assessing Global Diffusion with Web Memetics: The Spread and Evolution of a Popular Joke. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 60: 2567–2576. <https://doi.org/10.1002/asi.21185>
- Sirovátka, Oldřich. 1991. Pouliční noviny neboli nápisy na zdi. *Národopisná revue* 1: 5–8.
- Sirovátka, Oldřich. 2002. Dějiny a lidové podání. In: Pospíšilová, Jana – Hlášková, Hana (eds.): *Folkloristické studie*. Brno: Etnologický ústav AV ČR: 91–104.
- Thunberg, Greta. 2019. ‘Our house is on fire’: Greta Thunberg, 16, urges leaders to act on climate. *The Guardian* [online], 25. 1. 2019. [2021-6-15]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/environment/2019/jan/25/our-house-is-on-fire-greta-thunberg16-urges-leaders-to-act-on-climate>
- United Nation. 2013. *Definition of Youth* [online]. [2013-01-23]. Dostupné z: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>
- Vansina, Jan. 1985. *The Oral Tradition as a History*. Madison – London: The University of Wisconsin Press.
- Wallman, Sandra. 1992. Introduction: Contemporary Futures. In: Wallmann, Sandra (ed.): *Contemporary Futures: Perspectives from Social Anthropology*. London: Routledge: 1–20.